

educational activities in the context of European requirements. The main task of higher education institutions is to provide future professionals with a system of knowledge, skills and abilities that ensure their performance in the production of their functional responsibilities, as well as ensuring the cultural and spiritual development of each student, educating young people in the best human values. Therefore, the processes of learning and education are inseparable, must be consistent and continuous.

Conclusions. The problem of communication has become in our time one of the most relevant in theoretical and practical terms. Because understanding the problem of communication in all its aspects, generalization of practice and problems of interpersonal relationships are of particular importance for the orientation of the pedagogical consciousness of the future teacher. Therefore, the problem of realizing one's own relationship with others, the ability to build relationships and interact with the world, people and oneself - one of the most important tasks of today. The earlier the process of forming a willingness to cooperate begins, the faster the person becomes aware of their capabilities, role, and possible assistance in situations of «teacher-student» interaction.

Thus, in our opinion, the organization of productive interaction between teacher and students on the basis of dialogue with the use of the given technology promotes increase of efficiency of educational process in Institution of higher education, creation of conditions for self-realization, self-determination of the student's personality, disclosure of creative potential actualization in professional activities and, of course, reducing the likelihood of conflict situations between teacher and student. The educational activity of a student in a higher educational institution is only one of the aspects of a holistic professional and personal formation of a person. In the process of educational activity, the student acts as its subject, is the carrier of subject-practical activity and cognition. Teachers play a huge role in it, it depends on this interaction, which student will come out of the walls of the university and what a treasure of knowledge will be in his head. But it should not be denied that not only teachers but also students themselves have an impact on the learning process, it depends on them what will be the approach of the teacher to the study group as a whole and to each of the students individually. The main task of the teacher and the student is to find the "golden" (optimal for them) environment in which their interaction will be much more successful and fruitful. The most important feature of professional pedagogical communication is the recognition and acceptance by the teacher of the student as a person and on this basis - the construction of interaction in the educational process of higher education. The readiness of the teacher for professionally-oriented interaction presupposes the unity of skills of information exchange, establishment of dialogue-partnership relations, objective perception and

understanding of modern students. As a result, it will create the necessary conditions for the full moral and spiritual development of future agricultural specialists.

References:

1. Bahrii K. L. (2016). Vykladach i studenty: vzaiemodiia u protsesi navchannia // Problemy osvity ta metodyka vykladannia u vyshchii shkoli. Chernivtsi. V. II (62). P. 174-182 (in Ukrainian).
2. Bekh I. D. (2006). Vykhovannia osobystosti : nauk. vydannia. K. : Lybid. 272 p (in Ukrainian).
3. Butenko N. Yu. (2004). Komunikatyvni protsesy u navchanni : pidruchnyk. K. : KNEU. 383 p (in Ukrainian).
4. Holiardyk N., Dyka L. (2014). Pedahohichne spilkuvannia yak faktor vzaiemodii vykladacha i studentiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh // Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Ser. : Pedahohichni ta psykholohichni nauky. № 2. P. 64-73 (in Ukrainian).
5. Zahnitko A. P., Danyliuk I. H. (2004). Ukrainske dilove movlennia: profesiine i neprofesiine spilkuvannia. Donetsk : TOV VKF «BAO». 480 p (in Ukrainian).
6. Kan-Kalyk V. A. (1987). Uchyteliu o pedahohycheskom obshchenyy M. : Prosveshchene. 190 p (in Russian).
7. Nikolaienko S.M. (2005). Vyshcha osvita i nauka - naivazhlyvishi sfery vidpovidalnosti hromadianskoho suspilstva ta osnova innovatsiinoho rozvytku // Osvita Ukrainy. №24. S. 4-8 (in Ukrainian).
8. Pedahohichna maisternist : pidruchnyk / Za red. I. A. Ziaziuna. – 2–he vyd. dopov. i pererobl. K. : Vyshcha shk., 2004. 422 p (in Ukrainian).
9. Podoliak L. H., Yurchenko V. I. (2006). Psykholohiia vyshchoi shkoly : navchalnyi posibnyk dlia mahistrantiv i aspirantiv. K. : TOV «Fil-studiia». 320 p (in Ukrainian).
10. Savenkova L. O. (2005). Profesiine spilkuvannia maibutnikh vykladachiv yak obiekt psykholoho-pedahohichnoho upravlinnia : monohrafiia. K. : KNEU. 212 p (in Ukrainian).
11. Fed V. (1997). Krasa dumky i rozumu: estetyka spilkuvannia u vuzi // Ridna shkola. № 9. P. 50-52 (in Ukrainian).
12. Iurchenko V. (1998). Otsinni stavlennia v pedahohichnii vzaiemodii // Osvita i upravlinnia. № 4. P. 91-98.

5.6. The influence of the value-semantic sphere of personality on the professional development of the future specialist of socio-economic professions

Вплив ціннісно-сміслової сфери особистості на професійне становлення майбутнього фахівця соціономічних професій

Аналіз наукових підходів до концептів «цінності», «смысл», феномена ціннісно-сміслової сфери особистості дозволив визначити ключове поняття дослідження, а саме: ціннісно-сміслова сфера особистості – це цілісне, динамічне та інтегроване утворення особистості, яке визначає смисложиттєві стратегії людини на основі особистісно значущих цінностей та смислів. На основі характеристики основних концептів ціннісно-сміслової сфери особистості можна представити її модель як багат шарове утворення, в якому функціонують цінності, смисли, ціннісні орієнтації, мотиви, потреби, цілі, інтереси, установки, віра, почуття, переживання, знання, розуміння, поведінка, вчинки.

Згідно положень модельного підходу в науковому пізнанні системоутворювальним чинником при створенні моделі ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців є задача, яка забезпечує відбір суттєвих ознак та характеристик, визначає характер моделі, що розробляється (структурна, функціональна або структурно-функціональна).

Психологічні засади професійного становлення фахівців представлено в дослідженнях А. Деркача, С. Дружилова, М. Дубенцова, Д. Завалішиної, Е. Зеєра, Є. Климова, О. Кокуна, А. Маркової, Ю. Поваренкова, В. Пономаренка, М. Пряжникова та ін.

Ціннісні складники професійної культури особистості, професіоналізації майбутніх фахівців розглядають Г. Балл, Т. Буякас, Т. Вілюжаніна, Ю. Пелех, Г. Радчук, В. Семиченко, Р. Шаміонов та ін. Духовно-професійний дисонанс як психологічний фактор зміни професійної спрямованості особистості в дорослому віці досліджував Е. Помиткін.

Метою дослідження є вивчення впливу ціннісно-сміслової сфери особистості на професійне становлення майбутнього фахівця соціономічних професій, а саме теоретичне обґрунтування моделі ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців.

Для вирішення поставлених завдань та реалізації мети дослідження було використано комплекс взаємопов'язаних методів: вивчення та аналізу педагогічної, психологічної літератури; порівняння, узагальнення,

систематизація та синтез отриманих даних – для аналізу науково-методичної літератури.

Наукова новизна полягає в уточненню уявлення про принципи і механізми становлення ціннісно-сислової сфери особистості майбутнього фахівця соціономічних професій.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що отримані дані можуть бути використані для: проведення діагностики ціннісно-сислової сфери особистості майбутніх фахівців соціономічних професій; прогнозування особистісного та професійного розвитку 16 майбутніх фахівців у контексті становлення їхньої ціннісно-сислової сфери; розробки та упровадження програм психолого-педагогічної підтримки становлення ціннісно-сислової сфери фахівців соціономічних професій.

Смисл і цінності життя й діяльності людини саме в структурі професіоналізму розглядає С. Дружилов, який відзначає, що ціннісно-сислова сфера є передумовою становлення професіоналізму. Професійна діяльність має розглядатися як «історично зумовлений соціальнопсихологічний феномен; це – явище загальнокультурне та етичне, воно містить ціннісно-сисловий складник» (Антоненко, Т. Л., 2004).

Зв'язок процесу професіоналізації та становлення ціннісно-сислової сфери зумовлено низкою чинників: результатом будь-якої трудової діяльності є не тільки безпосередні матеріальні цінності, але й взаємозв'язки, стосунки, що виникають унаслідок здійснення професійних функцій; успішність професійної діяльності зумовлена й усвідомленням людиною смислу такої діяльності, баченням її метацінності; виникнення «почуття власної значущості», підвищення самооцінки (М. Пряжников) як результату успішної діяльності.

У психологічному дискурсі значення періоду навчання у ЗВО – студентського віку – представлено різними, іноді протилежними позиціями. Так, Е. Еріксон розглядав перебування у ЗВО «законодавчо закріпленою відстрочкою» у прийнятті людиною ролі дорослого, своєрідним «психосоціальним мораторієм».

Сучасні дослідники проблем ціннісно-сислової парадигми в психології М. Яницький, А. Серий, Ю. Пелех, натомість, відзначають, що у закладі вищої освіти «ліберальне і творче середовище створює необхідні умови для особистісного росту і формування вищого, автономного рівня системи цінностей. Під час професійного навчання у ВНЗ, з одного боку, на основі системи ціннісних орієнтацій особистості формується ставлення до професійного або навчального середовища, з іншого – сама діяльність впливає на ціннісну систему, орієнтуючи її на професійне бачення світу. Таким чином, період навчання у ВНЗ

характеризується одночасним протіканням взаємо детермінованих процесів професійного й особистісного самовизначення». Згідно положень Б. Братуся основними функціями смислу є функція створення ескізу майбутнього та функція моральної оцінки дій людини. Серед функцій ціннісно-сислової сфери особливо відзначається регулятивна (регуляція поведінки та діяльності) (О. Асмолов, Б. Братусь, Д. Леонтьєв та ін.), адаптаційна (Р. Шакуров), функція цілепокладання (А. Адлер). Узагальнення сучасних наукових підходів до визначення поліфункціонального характеру цінностей, ціннісних орієнтацій, смислової сфери особистості дозволило виокремити функції ціннісно-сислової сфери особистості майбутнього фахівця:

✓ Орієнтаційна функція пов'язана з необхідністю вибору провідних засад життєдіяльності людини в умовах невизначеності, принципової складності сучасного соціального світу, зростання ентропійності та нелінійного виміру особистісного та професійного розвитку та саморозвитку майбутніх фахівців.

✓ Мотиваційна функція ціннісно-сислової сфери особистості майбутнього фахівця зумовлює спрямованість особистості на досягнення певних цілей, задоволення потреб, бажань у різних сферах життєдіяльності. Функція цілепокладання пов'язана із необхідністю завдання координат «поля цінностей та смислів», визначення стратегії задоволення потреб особистості завдяки побудові ієрархії цілей.

✓ Функція цілепокладання зумовлює особистісні смисли для будь-якої форми активності особистості.

✓ Регулятивна функція розглядається в контексті забезпечення особистісного та професійного розвитку майбутніх фахівців як засіб відбору відповідних форм та методів активної життєдіяльності. Така функція реалізується в спрямуванні діяльності, поведінки людини згідно ціннісних орієнтацій та особистісних смислів. Регулятивна функція завдає не тільки певний режим діяльності, а й певний рівень активності особистості.

✓ Прогностична функція ціннісно-сислової сфери особистості майбутніх фахівців набуває особливого значення в сучасних умовах глобалізації суспільства, необхідності гармонізації індивідуалістичних та колективістських засад розвитку соціуму.

✓ Рефлексивна сутність ціннісно-сислової сфери особистості зумовлює вибір різних механізмів прогнозування життєвого шляху (методи екстраполяції, експертних оцінок тощо).

✓ Адаптаційна функція ціннісно-сислової сфери особистості майбутніх фахівців пов'язана, по-перше, із забезпеченням умов життєдіяльності людини в конкретних умовах конкретного соціуму, по-друге, з визначенням

системи особистісних цінностей та смислів, які здатні забезпечити належний рівень творчої активності та, відповідно, успішності 43 професіонала в конкурентному професійному середовищі (Антоненко, Т. Л., 2012).

Репрезентовані функції ціннісно-сислової сфери особистості майбутнього фахівця зумовлюють основні підходи до визначення та обґрунтування структури досліджуваного явища. Згідно провідних положень методології наукового пізнання структура – це спосіб взаємозв'язку між елементами, функція – це продукування певного результату. Функції ціннісно-сислової сфери розкривають прояв її властивостей у взаємозв'язку структурних компонентів один з одним та із зовнішнім середовищем.

Слід відзначити принципову неможливість створення універсальної моделі ціннісно-сислової сфери особистості внаслідок багатомірності, складності психіки людини як унікального феномена. Проблема побудови моделі ціннісно-сислової сфери майбутнього фахівця пов'язана із тим, що різні науковці досліджують це явище на різних рівнях, з позицій різних дослідницьких цілей та в різному контексті. Саме тому в наукових працях представлено різні межі та рівень деталізації ціннісно-сислової сфери особистості.

У сучасних наукових розвідках досліджуються такі структурні компоненти ціннісно-сислової сфери, як ціннісні орієнтації, особистісні смисли та установки (О. Асмолов, Б. Братусь, А. Серий та ін.), ціннісне ставлення (Ф. Василюк, Б. Додонов, Д. Леонтьєв), смислоутворення (Б. Братусь, О. Асмолов) та регуляція (О. Здравомислов, В. Ольшанський, М. Яницький).

З точки зору А. Шарова ціннісно-сислова сфера особистості є цілісним утворенням, що включає сукупність органічно пов'язаних компонентів, які є суттєво значущими для самовизначення людини, її самоактуалізації. До них він відносить цінності, смисли, мотиви. На взаємодоповнюваності цих компонентів наголошує Ф. Василюк, який 44 підкреслює, що цінності є єдиною мірою співставлення мотивів (Антоненко, Т. Л., 2012).

Отже, модель ціннісно-сислової майбутнього фахівця доцільно представити в єдності та взаємозв'язку таких компонентів, як духовність, цінності, ціннісні орієнтації, особистісні смисли, переживання, ідеали, установки, та відповідних рівнів – дорефлексивний та когнітивно-рефлексивний (Рис. 1.).

Рис. 1. Модель ціннісно-сислової сфери майбутнього фахівця

Необхідно відзначити, що представлений перелік не можна вважати ієрархізованою структурою, оскільки, на нашу думку, системо утворювальним компонентом ціннісно-сислової сфери є духовність особистості, а інші компоненти є рядоположеними та принципово неієрархізованими.

Пропонований варіант графічного представлення структурнорівневої моделі ціннісно-сислової сфери особистості враховує ідею про наявність ядра та периферії досліджуваного феномена, рухомість та динаміку такої периферії.

Необхідність та доцільність виокремлення дорефлексивного та когнітивно-рефлексивного рівнів ціннісно-сислової сфери майбутніх фахівців пов'язано із особливостями взаємин особистості із світом та сприйняття цього світу як цілісного утворення. Оскільки становлення ціннісно-сислової сфери є культурозумовленим процесом, то найперші форми усвідомлення ціннісного забарвлення світу та смислової визначеності життєдіяльності людини відбуваються на основі первинного дорефлексивного переживання, як інтуїтивне осягнення цілісності (згідно позицій Г. Гегеля, С. Франка, М. Бубера, М. Гайдеггера, Ж.-П. Сартра).

При визначенні рівнів (шарів) ціннісно-сислової сфери ми орієнтувалися на методологічне застереження В. Зінченка щодо компонентів структури свідомості: «Компоненти структури свідомості слід розглядати відповідно до вимог, які Г. Шпет, Л. Виготський та С. Рубінштейн висували до одиниць аналізу психіки. Вони являють собою гетерогенні утворення, кожне з яких володіє властивостями цілого».

Досліджуючи динаміку ціннісних орієнтацій, Н. Журавльова підкреслює, що вони з одного боку є достатньо динамічним утворенням, бо залежно від віку, умов життя, життєвого досвіду, соціального статусу, професійної діяльності

ціннісні орієнтації змінюються. В той же час ієрархія ціннісних орієнтацій є достатньо стабільною. Ціннісні орієнтації змінюються набагато повільніше, оскільки вони відбивають більш глибокі й менш змінювані прошарки психіки В. Асеев підкреслив найсуттєвіші ознаки цінностей і ціннісних орієнтацій (Галян, І. М., 2017):

1) оцінка будь-якого предмета, явища дійсності залежно від потреб особистості;

2) оцінка проявляється в оцінному ставленні, яке залежить від інтересів, ідеалів, самоствалення особистості;

3) на вибір особистістю смислів життя впливають смислоутворювальні мотиви.

Ці ознаки дають можливість зрозуміти природу і структуру ціннісно-сислової сфери особистості.

Аналіз структурної побудови і регуляційних функцій ціннісних орієнтацій свідчить про те, що вони займають провідне місце у творенні 46 особистісних смислів. Сислові утворення базуються на особистісних цінностях, на емоційно ціннісному ставленні до дійсності й є результатом копіткої діяльності «внутрішнього свого світу», ієрархії ціннісних пріоритетів в усвідомленій та в неусвідомленій формі. Ці ознаки дають можливість зрозуміти природу і структуру ціннісно-сислової сфери особистості.

У дослідженнях В. Вілюнаса, Б. Додонова, Ф. Василюка, Д. Леонтьєва, П. Симонова та ін. підкреслюється зв'язок емоцій і смислів. Як зазначав В. Вілюнас «...обидві системи термінології – «емоційна» та «сислова» – описують у психології одні й ті ж явища і тому значною мірою взаємозамінювані». Д. Леонтьєв дотримується іншої точки зору та звертає увагу на принципове неспівпадиння емоційної й сислової реальності, яке полягає в тому, що «емоція, емоційний означають тільки реакцію, переживання, або репрезентацію, а не події, зв'язки явищ у життєвому світі (Леонтьєв, Д. А., 1992).

Емоції знаходяться в сенсориці й володіють просторово-часовими, модальними характеристиками. Сисл може знаходити вираз й в інших, неемоційних формах». Д. Леонтьєв поділяє погляди Ф. Василюка стосовно характеристики емоцій як почуттєвої тканини сислу, які «сигналізують про особистісний сисл», «виконують допоміжну функцію презентації особистісного сислу на усвідомленому рівні (Леонтьєв, Д. А., 1992).

Динаміку розвитку емоцій і почуттів ми можемо простежити через ціннісні орієнтації особистості, цінності та їхні характеристики, сисли. На думку Б. Додонова «орієнтація людини на певні цінності може виникнути

тільки в результаті їхнього попереднього визнання (позитивної оцінки – раціональної або емоційної)».

У становленні ціннісно-сислової сфери особистості суттєву роль відіграє й когнітивний аспект (знання, розуміння). Останніми десятиріччями дослідники виділяють концепцію інактивованого пізнання, яка полягає в тому, що суб'єкт, який пізнає, не стільки відображає, скільки конструює світ, тобто в людини вже є певна схема (У. Найссер називає її форматом), яка визначає, як буде оброблена нова інформація. В процесі пізнання формуються циклічні та нелінійні зв'язки між суб'єктом пізнання і пізнаваним світом (тому цей процес отримав назву – нелінійна павутина пізнання) (О. Князева).

Під час навчання в університеті в студентів завжди перевіряють рівень знань, але мало хто цікавиться тим, що вони думають. А від здатності думати, мислити, аналізувати залежить формування світогляду, ціннісної свідомості, морально-політичних та духовних переконань, які визначають спрямованість особистості. Аналіз ціннісно-сислової сфери особистості з точки зору системного підходу (В. Афанасьєв, І. Блауберг, В. Ганзен, М. Каган, Б. Ломов, В. Циба, Е. Юдін та ін.) зумовлює визначення відповідних характеристик ціннісно-сислової сфери саме як системного утворення (Рис. 2).

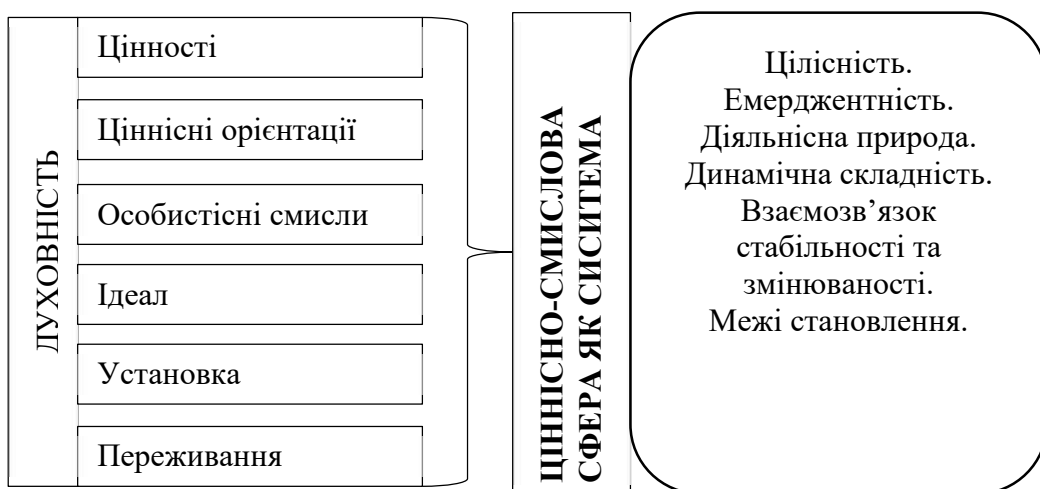

Рис. 2. Характеристики ціннісно-сислової сфери особистості як системи

Емерджентність ціннісно-сислової сфери особистості пов'язана з її розумінням як цілісного утворення, оскільки «системи функціонують як єдине ціле, а це позначає, що в них є властивості, що відрізняються від Цілісність. Емерджентність. Діяльнісна природа. Динамічна складність. Взаємозв'язок

стабільності та змінюваності. Межі становлення властивостей частин, що їх складають. Вони відомі як емерджентні, тобто властивості, що виникають».

Діяльнісна природа ціннісно-сислової сфери особистості зумовлена загально психологічним принципом єдності свідомості та діяльності (С. Рубінштейн), оскільки при аналізі компонентів певної системи, «єдина можливість дізнатися, що вони собою являють, полягає в тому, щоб примусити систему працювати». І таким чином, принциповим для розуміння особливостей ціннісно-сислової сфери особистості є розгляд її в контексті діяльності конкретної особистості в конкретних умовах, оскільки «щоб з'ясувати, як система функціонує та які її емерджентні властивості, є тільки один шлях – спостерігати її в дії».

Динамічна складність ціннісно-сислової сфери особистості полягає у визнанні варіативності зв'язків компонентів досліджуваного феномена. Ступінь динамічної складності ціннісно-сислової сфери як особистісного утворення пов'язана з експоненціальним принципом утворення нових зв'язків між відповідними її компонентами в кожній окремій особистості. Ми виходимо з того, що кожен з виокремлених компонентів – духовність як системо утворювальний компонент та ціннісні орієнтації, особистісні смисли, установки, переживання, ідеал – на певному етапі розвитку особистості здатні перебувати в різних станах, змінюватися внаслідок взаємодії з іншими компонентами та із зовнішнім середовищем. Відповідно, згідно з аксіоматичними положеннями системного підходу трансформація кожного із відзначених компонентів може змінити поведінку системи – ціннісно-сислової сфери особистості – в цілому (Музика, О. А. 2007).

В умовах соціальної напруженості, соціально-економічних та соціально-політичних викликів, які є ознакою теперішнього стану суспільства, саме динамічна складність ціннісно-сислової сфери конкретної особистості призводить до виникнення «точок опору», «точок протистояння» на індивідуальному рівні.

Взаємозв'язок стабільності та змінюваності ціннісно-сислової сфери особистості як якісна характеристика досліджуваного феномена зумовлює необхідність діалектичного зв'язку стійкості та принципової перетворюваності цієї системи в цілому. Стабільність ціннісно-сислової сфери, як правило, відзначається науковцями як якісний показник цього феномена в цілому. Однак, з точки зору системного підходу за умови значущості стабільності будь-якої системи в цілому, оскільки протидія нововведенням є природним показником будь-яких систем, особливо соціальних, для трансформації або